

VIRTUS

24 | 2017



Luc Duerloo

Huismerk Oranje-Nassau

226

Susan Broomhall en Jacqueline Van Gent, *Gender, power and identity in the early modern House of Orange-Nassau* (Londen en New York: Routledge, 2016, xiv + 279 p., ill., index); Susan Broomhall en Jacqueline Van Gent, *Dynastic colonialism. Gender, materiality and the early modern House of Orange-Nassau* (Londen en New York: Routledge, 2016, xviii + 345 p., ill., index)

Op Koningsdag of aan de vooravond van een voetbalinterland kleurt Nederland oranje. Buitenlanders kijken daar met verbazing naar, maar voor de Nederlander hoort het bij 'gewoon doen'. Ondertussen is er al heel wat verschenen over hoe die innige band tussen de Nederlanders en hun koningshuis in de loop van de negentiende en twintigste eeuw is gegroeid. Nu liggen er twee studies voor die een beeld schetsen van de manier waarop de Oranjes en een aantal van hun nabije verwanten vorm gaven aan hun dynastieke identiteit en materiële cultuur gedurende de vroegmoderne periode.

In *Gender, power and identity in the early modern House of Orange-Nassau* reconstrueren Susan Broomhall en Jacqueline Van Gent in de eerste plaats hoe de machtsverhoudingen tussen de leden van het Huis tot stand gebracht en onderhouden werden. Vervolgens schetsen ze hoe belangrijke overgangsmomenten – geboorte, huwelijk, bekering en dood – ingezet werden om de dynastieke identiteit uit te dragen. Daarbij belichten de auteurs bewust niet alleen de opeenvolgende hoofden van het vorstenhuis. Ze menen juist dat de plaats en de rol van zogenaamde subalterne leden – jongere zonen, dochters, bruiden en weduwen – hierbij zo mogelijk nog veelzeggender is. *Dynastic colonialism* verkent de rijke wereld van de materiële cultuur. Portretten dragen de evoluerende politieke en militaire rol uit. Residenties, buitenplaatsen en tuinen geven gestalte aan territoriale aanspraken. Koloniale ondernemin-

gen, typerende voorwerpen – zoals oranjeboompjes – en exotische verzamelobjecten stellen de uitstraling van de dynastie aanwezig. De wereldomspannende handelsactiviteit van de Republiek verschaft de Oranje-Nassaus daarbij een uitzonderlijke toegang tot allerhande kostbaarheden, niet in het minst tot Chinees porselein.

De Oranje-Nassaus zijn een buitenbeentje in het vroegmoderne Europa van vorsten. Naar hen verwijzen als nieuwkomers zou echter verkeerd zijn. De Nassaus zijn een Duits hoogadelijk geslacht dat ooit een Rooms-koning leverde. Al generaties heersen ze als graven over hun rijkslenen in en om de Wetterau. In de tweede helft van de zeventiende eeuw verwerven zowat alle takken van het Huis het statuut van rijksvorst en de daaraan verbonden zetel en stem in de Rijksdag. De tak die in het begin van de vijftiende eeuw in het bezit komt van omvangrijke goederen in de Nederlanden, erft in 1530 het prinsdom Oranje. Daardoor klimmen ze op tot volwaardige soevereine vorsten, zij het van een klein staatje aan de oevers van de Rhône. Dat alles behoort zonder meer tot het algemene patroon van dynastieke ontwikkeling. De uitzonderingspositie die de Oranjes samen met de Friese Nassaus innemen, bestaat erin dat ze zich vanaf de Opstand ten dienste stellen van de Verenigde Provinciën. Het is een dubbelzinnige situatie. Als stadhouders en legerleiders zijn ze de hoogste ambtenaren van de Republiek. Tegelijkertijd zijn het ook regerende vorsten die vanaf de jaren 1640 een opvallend succesvolle huwelijkspolitiek voeren. Hun situatie laat zich nog het best vergelijken met die van de *princes étrangers* die aan het Franse hof verblijven. Ze dienen een staat, maar hebben elders een vorstelijk statuut.

227

Het is de verdienste van de twee voorliggende studies dat ze de ambivalentie van dit dynastieke statuut thematiseren. Daarbij kiezen ze er terecht voor om zich niet tot de stadhouders te beperken, maar een hele reeks telgen voor het voetlicht te brengen. Wat minder duidelijk is, is waarom deze wel en gene niet bestudeerd wordt. Zo gaat er – in navolging van het tentoonstellingsproject *Onder den Oranje boom* (1999) – naar verhouding veel aandacht naar de Duitse allianties en hun nakomelingen. Ook de nazaten van Charlotte Brabantina, de vijfde dochter van Willem de Zwijger bij Charlotte van Bourbon, staan in de belangstelling. De Friese stadhouders komen daarentegen relatief weinig aan bod. Dat verandert pas wanneer Willem IV wordt uitgeroepen tot erfelijk stadhouder van alle gewesten. Het is een opmerkelijke lacune, waarbij het vooral te betreuren is dat het Tweede Stadhouderloze Tijdperk goeddeels tussen wal en schip valt. Nochtans is dit bij uitstek een fase waarin niet alleen de rol van de dynastie in het politieke bestel van de Republiek, maar ook het statuut van het Huis op Europees vlak ter discussie staat.

De Oranje-Nassaus hebben opvallend veel aan hun vrouwen te danken – zowel aan wie in het Huis geboren is als aan wie aangetrouwd is. Niet alleen in de twintigste eeuw vrijwaren ze de dynastieke continuïteit. Ook in de vroegmoderne periode treden keer op keer sterke vrouwen op de voorgrond wanneer het mannelijke leiderschap het laat afweten. Zoals ook weer in deze studies wordt aangetoond, valt bijvoorbeeld de rol van Amalia van Solms in de vorming van de dynastieke identiteit, de huwelijkspolitiek en de vorstelijke representatie moeilijk te overschatten. Maar ook zij die minder in de kijker lopen, dragen hun steentje bij. Uit hun lectuur van de familiale correspondentie weten de auteurs verschillende scenario's te distilleren die aan gender gebonden zijn. Een van hun interessante vaststellingen is dat men van de mannelijke verwanten verwacht dat ze voor het aanleveren van goederen zullen

instaan, terwijl de vrouwelijke veeleer diensten presteren. Ook wat collectievorming betreft lijkt gender een verschil te maken. De verzamelingen van mannelijke telgen worden veelal in hun geheel aan de erfgenamen overgedragen en worden zo in het dynastieke patrimonium opgenomen. Wat door de vrouwelijke verwanten bij elkaar gebracht is, wordt na hun overlijden meestal verdeeld. Op die manier draagt hun nalatenschap misschien wel sterker bij tot de verspreiding van de dynastieke identiteit en materiële cultuur.

Door hun huwelijkspolitiek worden de Oranje-Nassaus de spil van een dynastiek netwerk dat de leidende calvinistische families van Frankrijk en het Heilige Roomse Rijk met elkaar verbindt. Zeker na de nederlaag van keurvorst Frederik V van de Palts in de Boheemse Opstand gelden ze als de kampioenen van de hervormde zaak. Toch zit niet iedereen op dezelfde lijn. Zo zorgen Alva en Filips II ervoor dat Filips Willem, de oudste zoon van Willem de Zwijger, netjes in de katholieke schaapstal blijft. De auteurs krijgen hun lens niet echt scherp gesteld op deze onfortuinlijke prins van Oranje. Ze beweren op het ene moment dat hij slechts uiterlijk katholiek was. Op een andere plaats stellen ze dat hij nooit is teruggekeerd naar het calvinisme, hoewel hij die religie nooit beleden heeft. Ze vergissen zich andermaal door hem aan de nog op te richten Universiteit van Leiden te laten studeren en overdrijven zijn aandeel in de ontwikkeling van het bedevaartsoord Scherpenheuvel. Meer in het algemeen blijken er doorheen de generaties meer nazaten naar het oude geloof terug te keren dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Lang niet iedereen handelt daarbij uit politieke berekening. Het is vooral interessant om zien hoe de rest van de familie hiermee omgaat. Wie de stap zet, kan in elk geval op onbegrip en veroordeling rekenen. Toch worden de banden nooit over de hele lijn verbroken. Op die manier blijkt dynastie toch nog boven religie te gaan.

228

De door de auteurs gevolgde methodologie levert heel wat nieuwe inzichten op, maar stuit soms ook op haar grenzen. *Gender, power and identity* verlaat zich hoofdzakelijk op correspondentie, waarin het niet geheel zonder reden een aristocratische performance ziet. Toch kan men zich afvragen waarom de formele instrumenten van dynastieke politiek hier achterwege blijven. Concreet gaat het dan om huwelijkscontracten die het achterliggende spel van geven en nemen vastleggen. Of testamenten die niet alleen de overdracht van de ene generatie op de andere stroomlijnen, maar ook concrete wensen voor het uitvaartritueel kunnen bevatten. De meest opmerkelijke afwezigheid is de Nassause Erfvereniging van 1783, waarover met geen woord gerept wordt. Nochtans consolideren juist dit soort documenten meer dan wat dan ook de voortgang, status en identiteit van een dynastie.

Het zou wel eens kunnen dat de ambitie om aansluiting te vinden bij een aantal actuele historiografische trends geen plaats meer liet voor dergelijke klassiekers. Op zich laat een dergelijke aanpak zich natuurlijk verantwoorden. De consequente keuze voor het genderperspectief levert in elk geval inspirerende resultaten op. 'Subaltern' heeft wel iets van een modeterm waarvan men zich kan afvragen wanneer zijn houdbaarheidsdatum zal verstrijken, maar het moet gezegd dat hij in de context van dit dubbelproject effectief tot resultaten leidt. Met 'koloniaal' is het anders gesteld. Op het ondertussen welbekende verhaal van Johan Maurits van Nassau-Siegen na, blijft de rechtstreekse betrokkenheid van de dynastie bij overzeese ondernemingen al bij al beperkt. Alleen al daarom komt de opzet om het boek over materiële cultuur onder deze vlag te laten varen als onvoldoende theoretisch onderbouwd en maar in beperkte mate overtuigend over.

Een onderwerp bestuderen dat zich over drie eeuwen uitstrekt en bevolkt is met heel wat personages die zich bovendien op vele verschillende plaatsen vestigen en er pakken documenten nalaten, is allesbehalve een eenvoudige opgave. Het is dan ook begrijpelijk dat er hier en daar slordigheden in de tekst zijn geslopen. Zo lijkt het uitgesloten dat een portret van de in 1650 geboren Willem III tijdig bezorgd is aan het hof van de in 1625 overleden Jacobus VI en I. Er zijn nog andere voorbeelden te noemen van vorsten die niet het juiste volgnummer krijgen of aristocraten die met een verkeerde titel bedacht worden. Halszaken zijn dit natuurlijk niet, maar een lezer die vrij goed met de materie vertrouwd is, zal wel even de wenkbrauwen fronsen. Misschien nog het meest voor de hand liggende gemis is dat in geen van de twee boeken een stamboom is opgenomen.

Alles samen beschouwd vormen de twee hier besproken werken het resultaat van een ambitieus project. Ze horen op de leestafel van al wie zich in de dynastieke cultuur van de vroegmoderne Oranjes en hun Nassause neven wil verdiepen. Zowat elk hoofdstuk geeft waardevolle aanzetten tot verder onderzoek. Maar het definitieve verhaal brengen ze nog niet.

- Adel en heerlijkheden in Québec. De opkomst en het voortleven van een sociale groep en een feodaal instituut (ca. 1600-2000) 9
Benoît Grenier en Wybren Versteegen
- Handel in heerlijkheden. Aankoop van Hollandse heerlijkheden en motieven van kopers, 1600-1795 31
Maarten Prins
- Beschermd en berucht. De manoeuvreerruimte van jonker Ernst Mom binnen het rechtssysteem van zestiende-eeuws Gelre 57
Lidewij Nissen
- Prussia's Franconian undertaking. Dynasty, law, and politics in the Holy Roman Empire (1703-1726) 75
Quinten Somsen
- Gutsbesitzer zwischen Repräsentation und Wirtschaftsführung. Das Gut Nordkirchen in Westfalen im 18. und 19. Jahrhundert 105
Friederike Scholten
- Adel op de pastorie. Aristocratische huwelijken van predikanten in de negentiende eeuw 129
Fred Vogelzang



24 | 2017

